

**Pedagogická praxe jako důležitá součást
profesní přípravy učitelů – podněty
pro oborovou didaktiku společenských věd**

Helena ZBUDILOVÁ

**Pedagogical Experience as an Important Constituent Part
of Teacher Professional Training – Impulses
for the Didactics of Social Sciences**

Abstract: The aim of this article is to bring some reflections on contemporary conditions of pedagogical practices being done by students within their teacher professional training. Besides a brief theoretical introduction there are also some perceptions included from the analysis of pedagogical continuous practice of students studying Social Sciences and Civics oriented at education at The Faculty of Education of University of South Bohemia in České Budějovice aimed for teaching at secondary schools and upper primary schools (it contains 160 evaluations of practice in the course of last four academic years 2012–2016).

Key Words: Pedagogical practice, Link between theory and practice, Teacher professional training, (Self) Reflection, Continuous pedagogical practice

*Zkušenost je nepřenosná,
ohněm musí projít každý sám.*

F. M. Dostojevskij

Úvod

Usilujeme-li o zvyšování kvality vzdělávacího procesu budoucích pedagogů, musíme se zaměřit nejen na zkvalitňování přípravy po stránce teoretické, ale i po neméně důležité stránce praktické. Na učitele jsou v současnosti kladeny stále rostoucí požadavky z hlediska profesionality výkonu učitelské profese. Vysoké školy, připravující studenty pro výkon profese učitele, dlouhodobě diskutují problém vztahu teorie a praxe. J. Průcha v tomto vztahu spatřuje „jeden z ústředních problémů celé historie učitelství“ (Průcha, 2009, s. 642). Obě kategorie přípravného vzdělávání učitelů – teoretická a praktická – nejsou již v současné době chápány jako extrémně polarizované, nýbrž jako složky integrující a integrované. Hledání vyváženého stavu teorie a praxe není snadné, protože student jdoucí na praxi musí být vybaven základní úrovní teoretických znalostí (v řadě pedagogických a psychologických disciplín, v daném oboru a didaktice) a měl by být také schopen znalosti aplikovat do praxe. Tou získává cenné profesní zkušenosti. Dobrý učitel nemůže být pouhým teoretikem, ani pouhým praktikem. L. Podlahová (2002) výstižně charakterizuje pedagogickou praxi jako „most mezi univerzitní pedagogickou teorií a praktickou učitelskou činností“ (Podlahová, 2002, s. 7).

1 Stav řešené problematiky

Pedagogická praxe jako významná a neoddělitelná součást profesní přípravy budoucích učitelů je dlouhodobě středem zájmu řady odborných prací analytického či syntetického charakteru a výzkumů současné pedeutologie. Základní vymezení pedagogické praxe lze nalézt v *Pedagogickém slovníku* autorů J. Průchy. Problematikou praxí se z různých úhlů pohledu zabývají např. H. Kantorková (2000), J. Průcha (2002), P. Urbánek (2004), B. Fabiánková (2004), J. Bělohradská (2004), Vl. Švec (2005), M. Píšová (2005), K. Marková (2008), R. Dytrtová et al. (2009), P. Hláška et al. (2010), J. Maňák (2011)... V polovině 90. let minulého století J. Solfronk doporučoval vytvoření samostatné pedagogické disciplíny označené jako praxeologie nebo pedagogická praxeologie (Solfronk, 1997, s. 7).

Na rozdíl od evropských systémů vzdělávání učitelů české vysoké školy se potýkají stále s malým rozsahem praxe (Nezvalová, 1995, s. 31). V České republice existuje řada modifikací pedagogické praxe. Jejich společným znakem je, že praxe je pouze jednostupňová, tzn. že probíhá pouze během řádného studia na vysoké škole. P. Urbánek zmiňuje neexistenci tzv. přechodné, či zácvičné formy praxe, která by „navazovala na praktické aktivity v průběhu studia a ve které by se kandidát učitelství již v reálné školní situaci, avšak stále pod metodickou kontrolou, zdokonaloval i ve vyšších úrovních praktické činnosti“ (Urbánek, 2005, s. 81).

Způsob vykonávání pedagogické praxe úzce souvisí s modelem přípravy učitelů. Cesta vysokoškolské přípravy budoucích učitelů by měla směřovat spíše než k modelům učednickému či akademickému k modelu reflektivnímu, který usiluje o systematické propojení teoretického základu se školní praxí a je spojen s kritickou (sebe)reflexí. Student, který se vydává na cestu profesního zrání, se postupně seznámí s chodem školy, třídy a s žáky; pozná lépe možnosti výuky studovaného oboru i samotnou práci učitele. Z počátečního pozorování se student na praxi postupně dostává do jiné role, kdy začíná reflektovat své první didaktické a pedagogické kroky.

V oblasti didaktiky společenských věd je třeba v souvislosti s pedagogickými praxemi zmínit projekt *Podíl zkušených učitelů základních a středních škol na výuce didaktiky občanské výchovy a na zkvalitnění pedagogických praxí studentů kombinací s občanskou výchovou na PdF UP* z roku 2002. Cílem projektu bylo reagovat na omezení rozsahu odborných praxí i samotné výuky didaktiky občanské výchovy.

V rámci oborové didaktiky katedry společenských věd PF JU v Českých Budějovicích se aplikuje model propojování teorie s praxí, takže studenti nejsou zcela odtrženi od přirozeného reálného prostředí základních a středních škol. V souvislosti s poslední reakreditací bakalářského studijního programu v oboru Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání a rozšířením akreditace navazujícího magisterského studijního programu o studijní obor Učitelství základů společenských věd a občanské výchovy pro SŠ a 2. stupeň ZŠ, kterou podala PF JU ve spolupráci s TF JU, byla změněna struktura plánu studijních oborů v rámci

inovace teoretické i praktické přípravy v oborové didaktice občanského a společenskovedního základu. Nabídka povinných předmětů u bakalářského typu studia byla rozšířena o předmět *Didaktická specifika společenských věd*. Ten je určen studentům druhého ročníku s dotací dvou hodin přednášek a jednoho semináře týdně. U navazujícího magisterského programu byla provedena zásadnější úprava, která spočívá v nabídce tří povinných předmětů: pro studenty prvního ročníku je plánována výuka předmětu *Didaktika výchovy k občanství* s časovou dotací dvou hodin přednášky a dvou hodin semináře týdně a předmětu *Didaktika ZSV* se stejnou dotací. Do druhého ročníku byl přidán předmět *Průřezová témata RVP a rozvoj klíčových kompetencí* s dotací jedné hodiny přednášky a dvou hodin semináře týdně. V rámci povinně volitelných předmětů byl vytvořen samostatný *Didaktický blok*, do něhož náleží celkem šest předmětů, v nichž se studenti mohou profilovat (*Digitální média v učitelské praxi*, *Aktuální problémy vzdělávacích oborů (OV, ZSV)*, *Seminář pro praktikující studenty OV a ZSV*, *Prohlubující metodicko-didaktický seminář OV a ZSV*, *Globální rozvojové vzdělávání a Výchova k demokratickému občanství*). Oborová didaktika společenskovedních předmětů je povinnou součástí státních závěrečných zkoušek.

Studenti během navazujícího magisterského studia absolvují blok průběžné pedagogické praxe a blok souvislé pedagogické praxe. K navýšení časové dotace či rozšíření nabídky pedagogických praxí (např. o dříve zařazený předmět *Asistentská praxe*) v dané době nedošlo s ohledem na centrálně fungující systém pedagogických praxí na PF JU. Avšak o opětovném zavedení asistentské praxe v rámci bakalářského typu studia se již vážně uvažuje. Význam této asistentské praxe je nesporný, neboť se nejedná pouze o návštěvy vybrané školy, nýbrž o prvotní a konkrétní poznávání pedagogické profese a jejích problémů v terénu. Cílem průběžné pedagogické praxe je prohloubení komplexního poznání pedagogické praxe ve formě následech i vlastních odučených vyučovacích hodin, po nichž musí následovat reflexe a (auto) evaluace, realizované ve spolupráci s uvádějícími učiteli. S oborovým didaktikem studenti následně vyhodnocují semestrální průběh praxe (předkládají písemné podklady – deník z praxe, přípravy odučených hodin a hodnocení uvádějícího učitele – následuje ústní pohovor

zaměřený na vyhodnocení a autoevaluaci). Souvislá pedagogická praxe završuje proces praktické přípravy studentů jako jednoměsíční intenzivní působení na škole, jejíž vyhodnocení má podobný průběh. Studenti jsou navíc povinni podklady předkládat při závěrečné státní zkoušce, kde je reflexe pedagogické praxe součástí zkoušky z oborové didaktiky.

2 Použité postupy a metody

V rámci reflexe pedagogické praxe studentů učitelství občanské výchovy a základů společenských věd jsme se zaměřili na analýzu písemných hodnocení ze souvislé pedagogické praxe, která probíhala pod hlavičkou KSV PF JU v období 2012–2016. Vyhodnotili jsme jednotlivé složky hodnocení s cílem primárně identifikovat úroveň přípravy studentů, budoucích učitelů občanského a společenskovědního základu, ve třech základních oblastech – úroveň přípravy na vyučovací hodinu, úroveň odborné přípravy a úroveň metodické přípravy. Formulář obsahuje také položku Různé, které připisujeme sekundární charakter. Souvislé pedagogické praxe se za dané období zúčastnilo celkem 160 studentů. Pro názornost uvádíme přehled o počtu studentů na jednotlivých typech pedagogických praxí:

Akademický rok	Typ studia	Typ praxe	Počet studentů na praxi v ZS	Počet studentů na praxi v LS	Celkový počet praktikujících studentů
2012-2013	Bc.	Asistentická praxe	22	20	42
	NMgr.	Průběžná pedagogická praxe	0	9	9
	NMgr.	Souvislá pedagogická praxe	53	4	57
2013-2014	Bc.	Asistentická praxe	33	46	79
	NMgr.	Průběžná pedagogická praxe	17	19	38
	NMgr.	Souvislá pedagogická praxe	2	0	

2014-2015	Bc.	Asistentická praxe	16	1	17
	NMgr.	Průběžná pedagogická praxe	20	25	45
	NMgr.	Souvislá pedagogická praxe	6	38	44
2015-2016	NMgr.	Průběžná pedagogická praxe	22	17	39
	NMgr.	Souvislá pedagogická praxe	26	31	57

Vyhodnocením sto šedesáti formulářů souvislé pedagogické praxe jsme v oblasti úrovně přípravy na vyučovací hodinu zaznamenali ve většině hodnocení rozsah klasifikačních stupňů výborně až dobře (většina klasifikace odpovídala stupňům výborně a velmi dobře). Uvádějící učitelé se shodli na tom, že většina studentů k praxi přistupovala zodpovědně a samostatně, což se projevovalo na pečlivých a promyšlených přípravách vyučovacích hodin i v celkovém přístupu k absolvování praxe. Z celkového množství byly zachyceny pouze tři případy, které výrazně vybočovaly z normy. V rámci této položky učitelé popisovali spolupráci se studenty na konzultacích, způsob vypracování příprav, hodnotili práci s ŠVP, učebnicemi a dalšími pomůckami... Úroveň odborné přípravy byla hodnocena podobně. Uvádějící učitelé reagovali na zvládnutí hodiny po odborné stránce, zaměřovali se na vysvětlování pojmů, vlastní látky, procvičování, schopnost studentů zodpovídat odborné dotazy, předávat vlastní zkušenosti v podobě vhodně volených příkladů atd. U většiny studentů konstatovali, že do svých hodin pravidelně začleňovali aktuální otázky politického a společenského dění u nás a v zahraničí. Úroveň metodické přípravy byla hodnocena převážně stupni výborně a velmi dobře. Učitelé si všímali např. samotné struktury vyučovacích hodin, používaných forem a vyučovacích metod, závěrečného zhodnocení práce třídy, dále jazykové a vyjadřovací úrovně studentů, využívání znalostí druhého aprobačního předmětu, zapojení slabších žáků do výuky, řešení kázeňských přestupků... V položce *Různé* figurovalo několik postřehů, v nichž uvádějící učitelé hodnotili především vztahy praktikantů k žákům, jejich zapojení do dalších aktivit školy a předpoklady pro vykonávání učitelského povolání.

3 Doporučení

Z tří základních okruhů, které byly v rámci vyhodnocení souvislé pedagogické praxe podrobeny analýze, vyplývá, že v případě souvislé pedagogické praxe studentů učitelství občanského a společenskovedního základu na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích jsou slabší místa v metodické úrovni přípravy, v úrovni odborné přípravy a posléze v úrovni přípravy na konkrétní vyučovací hodinu. V poslední uvedené oblasti se potvrdilo, že studenti ve většině případů překonali počáteční problémy s časovým rozvržením vyučovací hodiny. Stále se potýkají s otázkou přiměřenosti odborné terminologie pro daný ročník a výběru přiměřené obsahové náplně základního učiva. Nejsou ještě dostatečně zběhlí ve využívání mezipředmětových vztahů a multioborového charakteru společenských věd. Všechny tyto nedostatky souvisejí s tím, že studenti nejsou vybaveni dostatečným množstvím zkušeností z vlastní učitelské praxe. Nejvíce připomínek se týkalo vlastního procesu vyučování a případné reflexe a autoreflexe. Problémy studentů na souvislé praxi se mnohdy týkají také klasifikace. Nejedná se o nevhodně zvolený stupeň klasifikace, ale především o nedostatečné zdůvodnění daného hodnocení. Uvádějící učitelé také opakovaně uvádějí, že studenti mají zprvu tendenci příliš opatrně přistupovat ke kombinaci výukových metod, či forem práce. Časem se situace upraví, studenti jsou schopni hodiny občanského a společenskovedního základu obohatit o řadu aktivizačních metod. Dalším z již naznačených klíčových problémů je způsob práce s odbornými pojmy, u nichž je patrné, že studenti mají sklon používat složitější a delší definice, protože nejsou ještě zcela schopni odhadnout znalostní úroveň žáků a přistupují k výkladu na odbornější rovině. Opakovaně figurují také kázeňské problémy ve třídě, nejčastěji se jedná o vyrušování během skupinové práce, či během výkladu. Opět se potvrzuje, že zvládnout vyrušování a drobné kázeňské přestupky, se kterými si studenti na praxi nejprve poradili obtížněji, úspěšně řeší. Některým studentům je vytýkána nedostatečná zpětná vazba, např. pokud nedostatečně pružně reagují na nečekané dotazy žáků. Ve výjimečných případech studenti opomněli závěrečné shrnutí cílů a závěrů hodiny a zhodnocení práce

třídy i jednotlivců. Uvádějící učitelé vedou studenty na praxi k tomu, aby systematicky uspořádali obsah zápisu do sešitů. Jeho řádné zapsání prověřují především u žáků na 2. stupni ZŠ, kteří s ním mají opakovaně problémy. Uvádějící učitelé si všímají také celkového dojmu z výkonu studenta, včetně jeho spisovného projevu. Řada doporučení se týká nepoužívání hovorových výrazů, práce s hlasem...

Závěry

Na katedře společenských věd JU byly v rámci souvislé pedagogické praxe diagnostikovány jisté metodické nedostatky plynoucí z malé praktické zkušenosti studentů (problémy studentů s přiměřenou terminologií oboru, řešením problémů výchovného charakteru, s udržením pozornosti žáků, s pružnějšími reakcemi na situaci ve třídě, se zlepšením formulace úkolů a zápisů...). Kázeňské problémy jsou v hodinách výuky společenských věd četnější, což je do jisté míry dáno žakovským vnímáním předmětu jako spíše tzv. odpočinkové výuky. Text, který je dílčí sondou do problematiky pedagogické praxe, by měl posloužit jako zamyšlení nad danou problematikou. Vznikl také v souvislosti s tím, že PF JU v Českých Budějovicích v současnosti pracuje na inovaci systému pedagogických praxí (zavedením speciálního portálu, portfolia studenta-praktikanta, elektronickou verzí hodnocení souvislé pedagogické praxe, navázáním bližšího kontaktu s fakultními školami a uvádějícími učiteli...), ve kterém bude docházet k permanentnímu spojování teorie s praxí a užší spolupráci subjektů pedagogické praxe.

Literatura:

- BĚLOHRADSKÁ, J. „Cvičný učitel a jeho pohled na studenty na pedagogických praxích“. In HAVEL, J., JANÍK, T. (ed.) *Pedagogická praxe v pregraduální přípravě učitelů*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2004, s. 123–129.
- DYTRTOVÁ, R. *Začínající učitel*. Brno: Tribun, 2008.
- DYTRTOVÁ, R., KRHUTOVÁ, M. *Učitel: příprava na profesi*. Praha: Grada Publishing, 2009.
- MAŇÁK, J. „K problému teorie a praxe v pedagogice“. *Pedagogická orientace*, roč. 21, č. 3, 2011, s. 257–271.

- MARKOVÁ, K. „Reflexe jako klíčový prvek pedagogické praxe a pregraduální přípravy. In HLADO, P., HORÁČKOVÁ, M., DANIELOVÁ, L. *Pedagogická praxe*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2010.
- NEZVALOVÁ, D. „Některé trendy v přípravě učitelů základních a středních škol“. *Pedagogika*, roč. 45, 1995, č. 1, s. 30–37.
- PÍŠOVÁ, M. *Klinický rok. Procesy profesního rozvoje studentů učitelství a jejich podpora*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005.
- PRŮCHA, J. (ed.) *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009.
- PODLAHOVÁ, L. *Ze studenta učitelem. Student – praktikant-začínající učitel*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1997.
- SOLFRONK, J. Pedagogická praxe nebo pedagogická praxeologie? In *Pedagogická praxe – praxeologie*. Praha: PedF, 1997.
- ŠVEC, V. *Pedagogické znalosti učitele: teorie a praxe*. Praha: ASPI, 2005.
- URBÁNEK, P. „Sebehodnocení profesních činností studenty učitelství: analýza longitudinálního šetření. In ŠKODA, J., DOULÍK, P. *Profese učitele a současná společnost*. Ústí nad Labem: UJP, 2004.
- URBÁNEK, P. *Vybrané problémy učitelské profese*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2005.
- WERNEROVÁ, J. Působení učitelů učitelství na průběžné praxi z pohledu fakultních učitelů. In *Vivat academia, vivant professores...* Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2010.
- WERNEROVÁ, J. „Jak nahlížení studenti učitelství na pedagogickou praxi na základních školách?“. *Moderní vyučování*, roč. 16, č. 2, 2010, s. 34–35.

Kontakt na autorku příspěvku:

doc. PhDr. Helena Zbudilová, Ph.D.
Katedra pedagogiky
Teologická fakulta Jihočeské univerzity
Kněžská 8
370 01 České Budějovice
e-mail: hzbudilova@tf.jcu.cz